

Ahmet Korkmaz

Doktor, Şanlıurfa/Türkiye
Doctor, Şanlıurfa/Turkiye

eposta: ahmetkorkmaz1040@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8652-6203>

Atıf/Citation: Korkmaz, Ahmet. 2024. Celayırlı Devleti'nde Etkin Bir Kadın: Dilşad Hatun'un Hayatı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/40, 440-450. <https://doi.org/avrasyad.1531548>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	11.08.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	02.09.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.09.2024

CELAYIRLI DEVLETİ'NDE ETKİN BİR KADIN: DİLŞAD HATUN'UN HAYATI

Öz

Son İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han yirmi yaşına ulaştığında Ucan yaylağında Bağdad Hatun ile karşılaştı. Bu karşılaşma hem Ebu Said Bahadır Han'ın hem de Bağdad Hatun'un hayatında dönüm noktasıydı. Bağdad Hatun, İlhanlı *emîrû'l-ümerâsı* Emîr Çoban'ın kızıydı. Ayrıca bu sıralarda Bağdad Hatun, Celayır kabilesine mensup Şeyh Hasan ile evliydi. İlhanlı hükümdarı Bağdad Hatun ile evlenmek için Emîr Çoban ve oğlu Dımaşk Hoca'yı ortadan kaldırdı. Ardından Bağdad Hatun'u Şeyh Hasan'dan cebren boşattırarak nikâhına aldı. Ancak Ebu Said'in Bağdad Hatun aşkı uzun sürmedi. Daha sonra Dımaşk Hoca'nın kızı ve Bağdad Hatun'un yeğeni Dilşad Hatun ile evlendi. Dilşad Hatun, güzelliği ve zekâsıyla kısa sürede Ebu Said Bahadır Han'ın gözdesi haline geldi. Fakat Ebu Said ile Dilşad Hatun'un evliliği iki yıl kadar sürdü. Ebu Said Han 1335 yılında İlhanlı tahtına bir varis bırakmadan öldüğünde Dilşad Hatun hamileydi. Dilşad Hatun, Ebu Said'in ölümünün ardından kaos içerisinde bulunan İlhanlı başkenti Tebriz'de durmayarak Diyarbakır hâkimi Emîr Ali Padişah'ın yanına gitti. Bu süreçte Dilşad Hatun, İlhanlı topraklarında otorite sağlamak isteyen gruplar için önemli bir figürdü. 1336 yılında Anadolu'dan gelen Celayırlı Şeyh Hasan, Emîr Ali Padişah'ı mağlup edip katletti ve Tebriz'in kontrolünü ele geçirdi. Ardından Ebu Said'in eski eşi Dilşad Hatun'u nikâhına aldı. Dilşad Hatun 1336 yılından öldüğü yıl olan 1351 senesine kadar, Şeyh Hasan ile evli kaldı. Bu süreçte Celayırlı Devleti bünyesinde idarî işlerin sorumluluğunu üzerine aldı. Ayrıca hayır işleriyle ilgilenmenin yanında sanatkârları himaye etti. Bu çalışma, Celayırlı ve Timurlu kaynakları başta olmak üzere araştırma eserleri de referans alınarak Dilşad Hatun'un hayatına odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebu Said Bahadır Han, Şeyh Hasan, Celayırlılar, Dilşad Hatun, Kadın.

AN INFLUENTIAL WOMAN IN THE JALAYIRIDS STATE: THE LIFE OF DILSHAD KHATUN

Abstract

When the last Ilkhanid ruler Abu Said Bahadur Khan reached the age of twenty, he met Bagdad Khatun in the Ujan plateau. This encounter was a turning point in the lives of both Abu Said Bahadur Khan and Bagdad Khatun. Bagdad Khatun was the daughter of Amīr Chupan, the *amīr al-umarā* of the Ilkhanids. At this time Bagdad Hatun was married to Shaykh Hasan of the Jalayir tribe. The Ilkhanid ruler eliminated Amīr Chupan and his son Dimashq Khwaja in order to marry Bagdad Hatun. Then he forcibly divorced Bagdad Khatun from Shaykh Hasan and took her into his marriage. However, Abu Said's love for Bagdad Khatun did not last long. Then he married Dilshad Khatun, daughter of Dimashq Khwaja and nephew of Bagdad Hatun. Dilshad Khatun, with her beauty and intelligence, soon became the favourite of Abu Said Bahadur Khan. However, the marriage of Abu Said and Dilshad Khatun lasted for two years. When Abu Said Khan died in 1335 without leaving an heir to the Ilkhanid throne, Dilshad Khatun was pregnant. After Abu Said's death, Dilshad Khatun did not stay in the chaotic Ilkhanid capital of Tabriz, but travelled to the Diyarbakr ruler Amīr Ali Padshah. During this period, Dilshad Khatun was an important figure for groups seeking to establish authority in the Ilkhanid lands. In 1336, Shaykh Hasan of Jalayir from Anatolia defeated and slaughtered Amīr Ali Padishah and took control of Tabriz. He then took Abu Said's former wife Dilshad Khatun into his marriage. Dilshad Khatun was married to Shaykh Hasan from 1336 until 1351, the year of his death. During this period, she took the responsibility of administrative affairs within the Jalayirid State. She also patronised artisans as well as taking care of charity works. This study focuses on the life of Dilshad Khatun with reference to Jalayirid and Timurid sources as well as research works.

Keywords: *Abu Said Bahadur Khan, Shaykh Hasan, Jalayirids, Dilshad Khatun, Woman.*

Giriş

Dilşad Hatun, baba tarafından Suldus kabilesine mensuptur. Babası Emîr Çoban'ın oğlu Dimaşk Hoca'dır (el-Bağdadî 2010: 91, Ebrû 1317 h.ş.: 138, el-Hüseynî, 313a, Beyânî 2015: 135). Annesi de Dursun¹ Hatun'dur. Anne tarafından ise soyu Kerayit kavmi ile Cengiz Han nesline dayanmaktadır. Dilşad Hatun'un annesi Dursun Hatun, İlhanlı hükümdarı Ahmed Tegüder'in ikinci çocuğu Kunçak Hatun ile Emîr İrincin'in evliliğinden (*Mu'izzu'l-Ensâb*, 65a, Reşîdüddin 2013: 128) dünyaya gelmiştir (*Mu'izzu'l-Ensâb*, 78a). Emîr İrincin, Hülegü'nün hatunu Dokuz Hatun'un kardeşi Sarıca'nın oğludur (Reşîdüddin 2013: 5, Kâşânî 1391 h.ş.: 9). Sarıca'nın hangi kabileye mensup olduğu kaynaklarda yazılmasa da, Dokuz Hatun'un Kerayit kabilesine mensup olduğu kaydedilmektedir (Reşîdüddîn, 139b, 147a, *Mu'izzu'l-Ensâb*, 60b). Buna göre Dilşad Hatun anne tarafından Kerayit kabilesine mensuptur. Ancak bazı kaynaklar Dilşad Hatun'u daha ziyade anneannesi Kunçak Hatun vasıtasıyla Cengiz Han soyuna dayandırmaktadırlar (Eherî 1389 h.ş.: 247). Öte yandan Dilşad Hatun'un doğum yeri ve tarihi ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

¹ Türkçe bir isim olan Dursun, kaynaklarda daha ziyade Tursun şeklinde yazılmaktadır.

Dilşad Hatun hakkındaki bilgiler genel olarak Celayırlı dönemi müellifleri ile Timurlu zamanı tarihçilerin anlatılarından oluşmaktadır. Ancak Celayırlı dönemi tek kroniği olan Ebîbekr Kutbî Eherî (ö. 1360'dan sonra)'nin *Tevârih-i Şeyh Üveys* adlı eserinde, Dilşad Hatun hakkındaki anlatı oldukça yüzeyseldir. Aynı şekilde İlhanlı ve Timurlu tarih yazımı gelenekleri arasındaki önemli bir bağlantı olan Zeyneddin b. Hamdullah Müstevfî-yi Kazvîni (ö. 1399'dan sonra)'nin *Zeyl-i Târîh-i Güzîde*'sinde de Dilşad Hatun ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî (ö. 1382'den sonra)'nin *Mecma'u'l-Ensâb* adlı eserinde Dilşad Hatun'un Ebu Said Han ile evliliği ile ilgili kıymete değer bilgiler bulunmaktadır. Bunların dışında Timurlu müverrihlerinden Mu'îneddîn Natanzî (ö. 1414'den sonra), Hâfız-ı Ebrû (ö. 1430), 'Abdürrezzâk Semerkandî (ö. 1482) Devletşah (ö. 1495) ve Mîrhând (ö. 1498) gibi yazarların eserlerinde Dilşad Hatun ile ilgili bilgiler bulmak mümkündür. Ayrıca Memlûk tarihçisi Safedî (ö. 1363)'nin *A'yânü'l-'asr ve a'vânü'n-nasır* adlı eserinde Dilşad Hatun'un kısa bir biyografisi yer almaktadır. Tüm bunların yanında Celayırlı hanedanının saray met edicisi olarak hizmet eden şair Selmân-ı Sâvecî (ö. 1376)'nin şiir koleksiyonunda Dilşad Hatun'u öven şiirler bulunmaktadır.

1. Dilşad Hatun'un İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han İle Evlenmesinin Arka Planı

Dilşad Hatun'un Ebu Said Bahadır Han ile evliliğine geçmeden evvel, Ebu Said Bahadır Han'ın Bağdad Hatun ile evlilik sürecinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Çünkü Bağdad Hatun, Dilşad Hatun'un hem halasıydı, hem de Dilşad Hatun babasının ölümünden sonra onun himayesine girmişti. İlhanlı *emîrî'l-ümerâsı* Emîr Çoban'ın kızı Bağdad Hatun, 1323 yılında Celayır kabilesine mensup Şeyh Hasan ile evlenmişti. Ebu Said Bahadır Han, 1325 yılında güzelliği ve zekâsıyla maruf olan Bağdad Hatun'u Ucan yaylağında görünce âşık olmuştu. Ebu Said Han, Bağdad Hatun evli olmasına rağmen, devlet işlerini bir kenara bırakarak zamanını Bağdad Hatun'a duyduğu aşkı anlatan şiirler yazarak geçiriyordu. Moğol kanunda yer alan "*evli bir kadın, hükümdar tarafından beğenilirse kadının kocası onu boşayarak sultana gönderir*" maddesine dayanarak Bağdad Hatun'u nikâhına almayı planlıyordu. Ancak Emîr Çoban, hükümdarın Bağdad Hatun ile evlenme isteğine olumlu yaklaşmıyordu (Ebrû 1317 h.ş.: 117-118, Kazvîni 1386 h.ş.: 174, Tuysuz 2004: 78). Bunun üzerine Ebu Said Han, Çobanlı ailesini devlet içerisinde tasfiye etme yoluna gitti. Öncelikle saltanat naibi olan Emîr Çoban'ın oğlu Dimaşk Hoca'yı haremdeki kadınlarla gayri meşru ilişki içerisinde olması sebebiyle 1327 yılında ortadan kaldırdı. Bir yıl sonra da Emîr Çoban, hükümdarın emriyle öldürüldü.² Böylece Bağdad Hatun ile evlenmek için önünde tek engel Celayır kabilesine mensup Şeyh Hasan kalmıştı. Ebu Said Han, Kadı Mübarekşah'ı Şeyh

² Dimaşk Hoca ile babası Emîr Çoban'ın akıbetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Firdevs Özen, "Emîr Çoban'ın Ebû Saîd Bahâdır Han Üzerindeki Egemenlik Döneminin Sona Eriş Süreci". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5, no. 10 (Temmuz 2023): 523-536.

Celayırlı Devleti'nde Etkin Bir Kadın: Dilşad Hatun'un Hayatı.

Hasan'a göndererek Bağdad Hatun'u boşamasını istedi. Bunun üzerine Şeyh Hasan çaresizce eşi Bağdad Hatun'u boşadı. Ebu Said Han, şer'i hukuka göre iddet süresi dolan Bağdad Hatun ile 1328-1329 yılları arasında görkemli bir düğün töreniyle evlendi (Ebrû 1317 h.ş.: 139-140, Milâni 1971: 134-135, Tuysuz 2021: 269-270).

Ebu Said Han, Bağdad Hatun'la evlendikten sonra ona *hândigâr* (tüm büyük ve küçük işlerin yetki sahibi) lakabını verdi. Bağdad Hatun bu evlilikten sonra devlet içerisinde ülke yönetiminde etkin rol oynamaya başladı. Babası Emîr Çoban'ın ölümünden sonra dağılan Çobanlı ailesini topladı (Beyânî 2015, 134, Tuysuz 2021: 270-271). Fakat Bağdad Hatun'un devlet içerisindeki otoritesi, devlet erkânından bazılarını rahatsız ettiğinden dolayı, 1331-1332 yılında Bağdad Hatun'un eski kocası Şeyh Hasan ile görüştüğüne dair söylentiler yaymaya başladılar. Bu durum Ebu Said Han'ın kulağına gidince, Bağdad Hatun'a karşı tutumu değişti (Eherî 1389 h.ş.: 215, Milâni 1971: 157-158). Ancak bir müddet sonra bunun bir iftira olduğu anlaşılınca, bu dedikoduyu yayanlar idam edildi (Ebrû 1317 h.ş.: 142, Tuysuz 2021: 271).

Bağdad Hatun bu iftiradan aklansa da muhtemelen Ebu Said Han'ın nezdinde eski itibarını kaybetmiştir. Zira hükümdarın bir müddet sonra Dilşad Hatun ile evlenmesi bunu göstermektedir. Şöyle ki Dilşad Hatun, babası Dımaşk Hoca'nın öldürülmesinden sonra yetiştirilmek üzere halası Bağdad Hatun'un himayesinde bulunuyordu. 1333 yılında Dilşad Hatun buluş çağına erişince,³ Bağdad Hatun onu hükümdarın nikâhına verdi.⁴ Dilşad Hatun kısa sürede güzelliği ve cazibesıyla hükümdarı etkiledi (Şebânkâreî 2021: 254, Melville 1994, 255). Bundan dolayı Ebu Said Han, Bağdad Hatun'a olan saplantılı tutkusundan uzaklaştı. Devlet yönetimini Vezir Hoca Gıyaseddîn Muhammed ile Bağdad Hatun'a bırakarak kendisi bütün zamanını Dilşad Hatun ile geçirmeye başladı (Beyânî 1382 h.ş.: 16, Beyânî 2015, 134-135, Tuysuz 2021: 271, Macit 2021: 19). Fakat bir müddet sonra Bağdad Hatun, Ebu Said Han'ın Dilşad Hatun'a böylesi bir sevgi beslemesinden dolayı Dilşad Hatun'u onun nikâhına verdiği pişman oldu. Ancak iş işten geçmişti (Şebânkâreî 2021: 255, Milâni 1971: 161).

2. İlhanlı Sarayından Celayırlı Sarayına

Ebu Said Han ile Dilşad Hatun birlikteliği uzun sürmedi. Ebu Said Han bu evliliğin üzerinden iki yıl geçtikten sonra hastalandı ve 30 Kasım 1335 tarihinde tahta oturacak bir varis bırakmadan öldü (Wing 2016: 195). Bu sırada Dilşad Hatun hamileydi (Şebânkâreî 2021: 250). Ebu Said Han'ın ölümü, kimin yeni hükümdar olacağı krizini doğurdu. İlhanlı veziri

³ Şebânkâreî'ye göre (2021: 254) Moğol örf ve adetlerinde emîrlerden güzel yüzlü kızı olanlar, nikâhına alması için kızlarını hükümdarın huzuruna götürmeleri gerekirdi.

⁴ Beyânî'ye göre (2015: 32) İslam hukukunda hala ve yeğen, ilkinin izni ve isteği olmadığı sürece aynı anda bir kişinin nikâhında olamazdı. Ancak Bağdad Hatun ile Dilşad Hatun, Ebu Said'in nikâhlı eşleri oldukları halde, bu iş Bağdad Hatun'un rızası dışında gerçekleşmişti. Dalkesen'e göre (2011: 564) ise Ebu Said Han, İslam hukukuna göre hala ve yeğenin aynı zamanda bir adamla evli olamayacağı ilkesinden hareket ederek Bağdad Hatun'u boşadı ve Dilşad Hatun ile evlendi.

Gıyaseddin Muhammed ile Emîr Mahmudşah İncü yönetiminde boşluk yaşanmaması için hükümdarın ölümünün üzerinden beş gün geçtikten sonra diğer devlet erkânının da onayıyla Cengiz Han'ın oğlu Tuluy'un oğlu Arık Böke soyundan gelen Arpa Kâvun (h. 1335-1336)'u han ilan ederek tahta oturtular (Şebânkâreî 2021: 250, Ebrû 1395 h.ş.: 48, Mîrhând 1385 h.ş.: 4399, Semerkandî 1372 h.ş.: 153, Hândmîr 1380 h.ş.: 221-222, İkbâl 1388: 349, Beyânî 1382 h.ş.: 18).

Arpa Han hükümdar olmasına rağmen Bağdad Hatun, Ebu Said Han dönemindeki otoritesine dayanarak onu küçümsüyordu. Arpa Han bu durum karşısında onun devlet yönetimindeki müdahalesinden de kurtulmak istiyordu. Nitekim aradığı fırsat da çok geçmeden eline geçti. Emîrler ve devlet erkânından bir grup Bağdad Hatun'u Sultan Ebu Said'i zehirleyerek öldürmek ve Özbek Han ile gizlice mektuplaşarak Arpa Han'a karşı ittifak yapmakla suçladılar. Arpa Han da bu suçlamaya dayanarak Bağdad Hatun'un öldürülmesi emrini verdi (Ebrû 1395 h.ş.: 50, Tuysuz 2021: 272, Özen 2022: 52-53). Diğer taraftan Dilşad Hatun ise başkent Tebriz'de Ebu Said'in ölümünün ardından oluşan bu kargaşa ortamından ayrılarak Diyarbakır'a Ebu Said Han'ın dayısı ve Uyrat kabilesinin lideri Ali Padişah'ın yanında gitti. Bu Ali Padişah için bulunmaz bir fırsattı. Zira o, Arpa Han'ın hükümdarlığını kabul etmiyordu⁵ (Ebrû 1395 h.ş.: 52-53, Ebrû 1317 h.ş.: 148, Semerkandî 1372 h.ş.: 156, Mîrhând, 1385 h.ş.: 4402, Hândmîr 1380 h.ş.: 2023, İkbâl 1388: 349-350, Wing 2016: 76, Howorth 1970: 635, Özen 2022: 47). Öte yandan Çünkü Dilşad Hatun'un soyunun anne tarafından Cengiz Han'a ulaşması ve Ebu Said Han'ın çocuğunu karnında taşıması, kargaşa ortamındaki siyasî arenada önemli bir figür olduğunu gösteriyordu. Ayrıca bir erkek çocuk doğursa, bu çocuğun Ebu Said Han'ın oğlu olması hasebiyle İlhanlı Devleti'nin çöküşü durdurulabilirdi (Dalkesen 2007: 198, Özen 2022: 50).

Emîr Ali Padişah, Dilşad Hatun'un yanında yer alması ve Uyrat ve Arap emîrlerinin desteğiyle Hülegü neslinden gelen Musa Han'ı 2 Mayıs 1336'da han ilan ederek Arpa Han'a karşı muhalefetini açığa çıkardı (Özen 2022: 57). Nihayetinde iki taraf arasında 9 Mayıs 1336 tarihinde Çağatu Nehri kıyısındaki savaşta Arpa Han ve ordusu mağlup oldu. Böylece Ali Padişah İlhanlı başkentinin kontrolünü ele geçirdi (Ebrû 1395 h.ş.: 56, Semerkandî 1372 h.ş.: 160). Ancak Dilşad Hatun'un erkek çocuk doğurması ümidi boşa çıktı. Dilşad Hatun, Ucan'da Ali Padişah'ın yanındayken 18 Mayıs 1336 tarihinde bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Yine de İlhanlı ülkesinin büyük kısmında hâkimiyet Ali Padişah'ın eline geçmişti. Ancak bu durum İlhanlı tahtını tamamen ele geçirmek için yeterli değildi. (Ebrû 1395 h.ş.: 57, Ebrû 1317 h.ş.: 151, Semerkandî 1372 h.ş.: 160, Melville 1994: 255). Çünkü Ali Padişah'ın bu kez önünde

⁵ Emîr Ali Padişah, Uyrat kabilesine mensup Tengiz'in torunlarından ve Arık Böke ile Tengiz arasındaki düşmanlıktan dolayı Ali Padişah, Arık Böke soyundan birinin han olmasına karşıydı. Emîr Ali Padişah buna dayanarak etrafındaki Uyrat Emîrleri ile Arap memleketinde bulunan diğer emîrlerle işbirliği yaparak açıkça Arpa Han'a karşı muhalefetini bildirdi. Ardından Arpa Han'ı meşru hükümdar görmeyerek Hülagü Han neslinden Musa Han'ı padişah ilan etti ((Ebrû 1395 h.ş.: 52-53, Ebrû 1317 h.ş.: 148-149, Semerkandî 1372 h.ş.: 156).

Celayırlı Devleti'nde Etkin Bir Kadın: Dilşad Hatun'un Hayatı.

Anadolu'da bulunan Celayırlı Emîr Şeyh Hasan problemi vardı. Şeyh Hasan, Ali Padişah'a elçiler gönderip; Cengiz yasasına göre hanlık hususunda neler yapılması gerektiğini hatırlatıyordu ve kurultay yoluyla belirlenecek hanın Tuluy ile Hülegü'nün nesebine yakın bir kişi olmasını da vurguluyordu (Şebânkâreî 2021: 259, Ebrû 1395 h.ş.: 59, Semerkandî 1372 h.ş.: 161, Ebrû 1317 h.ş.: 153). Nihayetinde Emîr Şeyh Hasan, Anadolu'dan ordu toplayarak Emîr Ali Padişah'ın üzerine gitti ve Tebriz yakınlarında 24 Temmuz 1336 tarihinde savaştılar. Ali Padişah bu savaş meydanında öldü, Musa Han ise Uyrat askerleriyle birlikte Bağdad'a doğru kaçtı. Bunun üzerine Emîr Şeyh Hasan, 25 Temmuz 1336 tarihinde (Şebânkâreî 2021: 261) Hülegü neslinden Muhammed Han'ı tahta geçirdi. Ardından Ebu Said'in dul eşi Dilşad Hatun'u nikâhına aldı (Ebrû 1317 h.ş.: 153-154, Natanzî 1383 h.ş.: 134, Bağdadî 2010: 90, Dalkesen 2011, 565, Howorth 1970: 638). Celayırlı Şeyh Hasan'ın Dilşad Hatun ile evliliği Ebu Said Han'ın kendisinden zorla aldığı eski eşi Bağdad Hatun'un intikamıydı (Mîrhând 1385 h.ş.: 4411, Hândmîr 1380 h.ş.: 226, Kazvîni 1386 h.ş.: 184, el-Hüseyîni, 312b, Dalkesen 2011, 565, Beyânî 2015, 135, Beyânî 1382 h.ş.: 20, Wing 2016: 83). Nitekim Hâfız-ı Ebrû (1395 h.ş.: 61, Ebrû 1317 h.ş.: 153-154) ve Semerkandî (1372 h.ş.: 163) Şeyh Hasan'ın Dilşad Hatun ile evliliğini şöyle tasvir etmekteledir:

"...daha sonra Ebu Said'in sevgilisi Dilşad Hatun'u nikâhına aldı. Dileklerinin yıldızları, zeval ve düşüş evinden şeref burcu (beytü's-şeref) ve celal evine yükseldi. Uğursuzluğun ricatından, devletin sağlamlığına vardı. Kemah Kalesi'nde uzlet ve inzivanın üzüntü bulutlarının düğümleri ve Bağdad Hatun'dan ayrılmakla yakalandığı arzularının tutulma geçiren güneşi ve hedeflerinin tutulma geçiren ayı, İran hâkimiyetini elde etmek ve Dilşad Hatun ile birliktelik ve mutluluktan dolayı açıklığa kavuştu. Çünkü Sultan Ebu Said, Bağdad Hatun'u zorbalıkla Emîr Şeyh Hasan'dan alıp nikâhına geçirmişti ve ona orduda kalma izni vermeyip Kemah Kalesi'ne göndermişti. Allah'ın takdiri ve feleğin tesiri İran memleketlerinin saltanatı ve onun [Ebu Said'in] sevdiği hatununun Emîr Şeyh Hasan'a varması yönünde oldu."

Celayırlı Şeyh Hasan'ın Dilşad Hatun ile evliliği Bağdad Hatun'un intikamının yanında siyasî krizin yaşandığı bu süreçte çeşitli grupların desteğini elde etmek amacı da taşıyordu. Nitekim daha önce belirtildiği üzere Dilşad Hatun, Ebu Said'in dul eşi olmanın yanında eski İlhanlı emîrî'l-ümerâsı Emîr Çoban'ın torunu ve Ebu Said'in saltanat naibi Dımaşk Hoca'nın kızıydı (el-Bağdadî 2010: 91, Ebrû 1317 h.ş.: 138, el-Hüseyîni, 313a). Ayrıca Dilşad Hatun, Dursun Hatun'dan dünyaya gelmişti. Dursun Hatun, Ahmed Tegüder Han (h. 1282-1284)'ın kızı Kunçak Hatun'dan gelen torunuydu (Eherî 1389 h.ş.: 247, Wing 2016: 101). Şeyh Hasan, Dilşad Hatun'un karizmasıyla meşruiyetinin temellerini sağlamlaştırabilirdi. Şeyh Hasan, Dilşad Hatun ile evlenerek bir bakıma İlhanlı varisi olduğunu tescilliyordu (Beyânî 2015: 135). Öyle ki bu evlilik ona, siyasî açıdan birçok katkı sağlamıştı. Öncelikle bu, İlhanlı Devleti'ne tabi gruplara bir mesajdı. Bunun yanında Dilşad Hatun'un da mensubu olduğu Suldus kabilesi, yani Çobanlılar, bu dönemde etkin bir güçtü. Şeyh Hasan, Dilşad Hatun'un şahsında Suldus kabilesinin onayını alabilirdi (Wing 2016: 140). Ancak bu son durum Emîr Çoban'ın torunu ve İlhanlıların eski Anadolu Umumi Valisi Timurtaş'ın oğlu

Çobanlı Emîr Şeyh Hasan'ın siyasî arenaya dâhil olmasıyla bir müddet gerçekleşemedi. Çünkü Çobanlı Şeyh Hasan, Ağustos-Eylül 1337'de harekete geçti ve babası Timurtaş'ın prestijini kullanarak Çobanlı yani Suldus kavmini etrafında topladı (Ebrû 1395 h.ş.: 68-69). Fakat İlhanlı topraklarında Dilşad Hatun'un otoritesi devam etmekteydi. Nitekim Çobanlı Şeyh Hasan, 1339 yılı başlarında Azerbaycan'a gelen Toğa Timur Han'ı kendisine destek vermesi karşılığında, Celayırlı Şeyh Hasan ortadan kaldırıldıktan sonra Dilşad Hatun'u nikâhına vermekle teşvik etti. Ancak Çobanlı Şeyh Hasan, Toğa Timur'a yaptığı bu teklifi farklı şekilde Celayırlı Şeyh Hasan'a bildirince Toğa Timur savaşmadan ülkesine geri döndü (Mîrhând 1385 h.ş.: 4417-4418, Semerkandî 1375 h.ş.: 172-173, Ebrû 1317 h.ş.: 160-161; Ebrû 1395 h.ş.: 75-76, Howorth 1970: 643).

Celayırlı Şeyh Hasan, 1340-1341 yılları arasında eski İlhanlı başkenti Tebriz'i kontrol edemeyeceğini anlayıp Bağdad'da bağımsızlığını ilan etti. Bu süreç içerisinde Dilşad Hatun, Şeyh Hasan üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Dilşad Hatun'un Şeyh Hasan üzerindeki otoritesi, devlet erkânın rahatsızlığına sebep olacak dereceye ulaşmıştı. Hatta Şeyh Hasan'ın naibi Hacı Bey bundan dolayı 1341 yılı içerisinde Dilşad Hatun'u ortadan kaldırmayı dâhi tasarladı (Ebrû 1317 h.ş.: 163, Ebrû 1395 h.ş.: 93, Semerkandî 1372 h.ş.: 185). Ancak yine de Dilşad Hatun'un nüfuzunun devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim aynı yıl içerisinde eski İlhanlı emîr'ü'l-ümerası Emîr Çoban'ı oğlu Yağıbastı ile Timurtaş'ın oğlu Melik Eşref, Çobanlı Şeyh Hasan'dan endişeye kapıldıkları için Irak-ı Acem'e yöneldiler. 1342 yılı ilkbahar mevsiminde ise Celayırlı Şeyh Hasan'a iltica ettiler. Onlar gelince Dilşad Hatun, amcası Yağıbastı ve kuzeni Melik Eşref'e büyük saygı gösterdi. Celayırlı Şeyh Hasan da başta Dilşad Hatun'un etkisiyle gelenleri iyi bir şekilde karşıladı. Ayrıca Çobanlı mensuplarının desteğini almak ve birlikteliklerini dağıtmak amacıyla Emîr Yağıbastı'yı onurlandırıp Şiraz emîrliğini ona verdi. Emîr Mesudşah'ı onun naibi olarak Şiraz'a gönderdi (Ebrû 1395 h.ş.: 132, Ebrû 1317 h.ş.: 171, Kazvînî 1382 h.ş.: 27, Eherî 1389 h.ş.: 228). Yine 1348 senesi ilkbahar mevsiminde Melik Eşref, Bağdad'a saldırı için harekete geçtiğinde Celayırlı Şeyh Hasan, Melik Eşref ordusunun gelişinden ve büyüklüğünden haberdar olunca Bağdad'ı bırakıp Kemah Kalesi'ne gitmek istedi. Ancak Dilşad Hatun ile bir kısım emîr buna mani oldular (Kazvînî 1382 h.ş.: 42, Mîrhând 1385 h.ş.: 4434, Beyânî 1382 h.ş.: 30-31, Howorth 1970: 651, Wing 2016: 92). Nihayetinde Melik Eşref'in ordusu bozguna uğratılınca Bağdad emîrleri kaçanların arkasından gitmek istedi. Fakat bu kez Dilşad Hatun, Melik Eşref'in kuzeni olması hasebiyle buna da izin vermedi. Tüm bunların yanında Dilşad Hatun, kuzeni Melik Eşref'in nökerlerinden Bağdad'a iltica edenlere merhamet nazarıyla bakıyordu (Ebrû 1317 h.ş.: 179, Mîrhând 1385 h.ş.: 4434, Kazvînî 1382 h.ş.: 43-44).

3. Dilşad Hatun'un Şahsiyeti, Çocukları ve Ölümü

Dilşad Hatun, Celayırlı Şeyh Hasan ile evliliğinden sonra devlet yönetiminde aktif rol oynadı. O, Hâfız-ı Ebrû'ya göre (1317 h.ş.: 138) son derece adil ve iyi biriydi. Kaynaklar Dilşad

Celayırlı Devleti'nde Etkin Bir Kadın: Dilşad Hatun'un Hayatı.

Hatun'un güzelliği ve zekâsı hususunda ise hemfikirlerdir (Safedî 1998: 355, Devletşah 2001, 339; Sâvecî 1371 h.ş.: 525). Şair Selmân-ı Sâvecî (1371 h.ş.: 525-529, 541-544) Dilşad Hatun hakkındaki şiirlerinde onun güzelliği, adaleti ve devlet işlerindeki kabiliyetinden bahsetmektedir. Ayrıca Dilşad Hatun'u iffet ve ismetinden dolayı ikinci Meryem olarak adlandırmakta ve bilgelik ile güzelliğiyle Saba Melikesi Belkıs'la eşdeğer tutmaktadır (Sâvecî 1371 h.ş.: 526). Aynı şekilde Devletşah (2011: 399) da Dilşad Hatun'u "Belkıs yaradılışında bir hatun" olarak nitelemektedir. Ayrıca Selmân şiirlerinde Dilşad Hatun'a sultan, padişah ve şah şeklinde hitap etmektedir (Beyânî 2015: 136, Tuysuz 2004: 91, Wing 2016: 139). Memlûk tarihçisi Safedî (1998: 355-356, Wing 2016: 92), Dilşad Hatun'un güzelliğiyle Şeyh Hasan'ı baştan çıkardığını ve onu tamamen kontrol ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Safedî, Dilşad Hatun'dan kimsenin karşı çıkamadığı Irak valisi (*el-hâkime*) olarak bahsetmiştir. Yine Devletşah (2011: 399) da Şeyh Hasan'ın saltanatta sadece adının olduğunu, bütün işlerin Dilşad Hatun'un kontrolünde bulunduğunu belirterek Safedî'yi doğrulamaktadır. Aynı şekilde el-Hüseynî (313a), Dilşad Hatun'un devlet işlerinin düzene koyulması, asker ve reayanın durumunun iyileşmesi için son derece çaba sarf ettiğini kaydetmektedir. Gerçekten de Dilşad Hatun, Şeyh Hasan'ın hükümdarlığı boyunca dâhili işlerle ilgilenerek devlet işlerini üstleniyordu. Emîrlar ve vezirler devlet işlerinde kendisine danışıyordu. Şeyh Hasan seferde olduğu vakitlerde onun naibi olarak faaliyet gösteriyordu (Beyânî 2015: 136, Beyânî 1382 h.ş.: 380, İkbâl 1388: 455, Tuysuz 2004: 90, Dalkesen 2011: 565, Macit 2021: 21). Dilşad Hatun tüm bunların yanında, eşi Şeyh Hasan ile birlikte âlimler, şairler ve ressamın hamisi olmuştur. Böylece birçok âlim, şair ve ressam Celayırlı sarayına gelmiştir. Dilşad Hatun bunlarla da yetinmeyerek Bağdad'daki cami ile binaların inşasında rol oynamış, Kur'an el yazmalarının üretiminde gösterdiği büyük himayeden dolayı övülmüştür (Duda 1971: 29). Tüm bunların yanında Dilşad Hatun birçok bina ve eserin inşasına el atmıştır. Daima yoksullara adak, sadaka ve yardımlarda bulunmuştur. Mukaddes mekânlara vakıflar tayin etmiştir (Beyânî 2015: 136).

Dilşad Hatun 21 Aralık 1351 tarihinde Bağdad'da vefat etmiş ve Necef'te defnedilmiştir. Farsça kaynaklarda Dilşad Hatun'un ölüm sebebi belirtilmese de Memlûk tarihçisi Safedî, Şeyh Hasan'ın eşi Dilşad Hatun'un kuzeni Melik Eşref'e fazla meyiletmesinden endişe ettiği için zehirlediğine dair söylentiler dolaştığını kaydetmektedir (Safedî 1998: 356, Wing 2016: 92).

Dilşad Hatun'un daha önce belirtildiği üzere Mayıs 1336 yılında Ebu Said'den doğan bir kız çocuğu vardı. Ancak kaynaklar bu çocuğun adı ve hayatı hakkında bilgi vermemektedir. Şeyh Hasan'dan ise Şeyh Üveys, Kasım, Zahid, isimlerinde üç oğlu ve Döndü Sultan adında bir kızı dünyaya gelmiştir (Natanzî 1382 h.ş.: 136, Melville 1994: 255, Yılmaz 2002: 122, Tuysuz 2004: 91). Şeyh Üveys, 1342-1343 yılında Bağdad'da dünyaya gelmiştir. Babası Şeyh Hasan'ın ölümünden sonra Temmuz 1356'da Celayırlı Devleti'nin ikinci

hükümdarı olmuştur (Wing 2016: 101). O, 18 yıl hükümdarlık yaptıktan sonra 2 Temmuz 1374 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Tebriz'in 6 km güneydoğusunda İstahrşehr'e 2 km uzaklıktaki Pine Şelvar köyünde bulunan Şadabad-i Meşayih Kabristanı'nda bulunmaktadır (Yılmaz 2002: 153, Beyânî 1382 h.ş.: 51). Diğer oğlu Kasım ise 1347 yılında dünyaya gelmiştir (Yılmaz 2002: 122). 1368 yılında *dek*⁶ hastalığına yakalanarak Bağdad'da ölmüştür ve Necef'te babası ve annesinin yanında gömülmüştür (Hâfi 1386 h.ş.: 965). Dilşad Hatun'un son oğlu Zahid, 3 Ağustos 1351'de annesinin ölümünden kısa süre önce dünyaya gelmiştir (Melville 1994: 255). Zahid, 1372 yılında Ucan köşkünün damına sarhoş halde çıkmış ve oradan düşerek vefat etmiştir (Hâfi 1386 h.ş.: 969). Dilşad Hatun'un kızı Döndü Sultan ise kendisi için özel olarak yaptırdığı malikânesinde günlerini şair ve sanatkârları etrafında toplayarak geçiriyordu. Bunun yanında fakirlerin yararlanabileceği müesseseler yapmakla meşgul oluyordu (Yılmaz 2002: 122). Ayrıca şair Selmân-ı Sâvecî'nin Divan'ında Döndü Sultan'dan övgüyle bahseden şiirleri bulunmaktadır. Bu şiirlerden Döndü Sultan'ın hayatı hakkında bilgi edinmek ise güçtür.

Sonuç

Son İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın Bağdad Hatun aşkı ve sonrasında Dilşad Hatun ile evlenmesi Cengiz Yasası ile İslam hukuku arasındaki çatışmayı göstermektedir. Ebu Said Bahadır Han, evli bir kadın olan Bağdad Hatun'u Cengiz yasasına dayanarak cebren eşinden ayırdı ve nikâhına aldı. Bir müddet sonra Bağdad Hatun'un yeğeni Dilşad Hatun ile yine şeriata aykırı olarak evlendi. Ebu Said'in 1335 yılında ölümü sırasında hamile olan eşi Dilşad Hatun, İlhanlı topraklarında otoritesini sağlamak isteyen gruplar için bir fırsattı. Bundan dolayı Diyarbakır hâkimi Ali Padişah tarafında himaye edildi. Celayırlı Şeyh Hasan'ın Ali Padişah'ı mağlup edip İlhanlı merkezî yönetimini ele geçirme çabası Dilşad Hatun ile evliliğiyle pekiştirildi. Dilşad Hatun hem soyu hem de son İlhanlı hükümdarının eşi olması hasebiyle, Celayırlı Şeyh Hasan'ın siyasî arenadaki meşruiyetini sağlamak için önemli bir figürdü. Ancak Dilşad Hatun, Şeyh Hasan ile evlendikten sonra güzelliği ve zekâsıyla onu kontrolü altına aldı. Böylece Celayırlı Devleti'nin kuruluşundan Dilşad Hatun'un ölümüne dek yönetim dizginini Dilşad Hatun'un elinde bulunuyordu. O, idarî işlerin yanında sanatkârların hamisi ve hayır işleriyle uğraşan bir kişiydi.

Kaynakça

Abdullah b. Fethullah el-Bağdadî. *el-Düvelü'l-İslamiyye fi el-Şark (Tarihü'l-Gıyasi)*. Hazırlayan Târik Nâfi' el-Hamdânî, Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2010.

Beyânî, Şirîn. 1382 h.ş. *Târîh-i âl-i Celayır*. Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran.

Beyani, Şirin. 2015. *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*. Çev. Mustafa Uyar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

⁶ Humma türünden bir hastalıktır, humma-yı dek diye meşhurdur (Mütercim Asım Efendi 2022, 159).

Celayırlı Devleti'nde Etkin Bir Kadın: Dilşad Hatun'un Hayatı.

- Dalksen, Nilgün. 2007. "Gender Roles and Women's Status in Central Asia and Anatolia Between the Thirteenth and Sixteenth Centuries". Doktora Tezi, Natural and Applied Sciences of Middle East Technical University. Ankara.
- Dalksen, Nilgün. 2011. "İlhanlı Hanedanlığı'nda Siyaset ve Kadın", *Ortaçağda Kadın* (s. 532-568). Ed. Altan Çetin. Ankara: Lotus Yayınları.
- Devletşah. 2011. *Tezkiretü'ş-Şuarâ (Şair Tezkireleri)*. Çev. Necati Lugal, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Duda, Von Dorothea. "Die Buchmalerei der Ğalâ'iriden (1. Teil)." *Der Islam* XLVIII/1: 28-76.
- Ebîbekr Kutbî Eherî. 1389 h.ş. *Tevârih-i Şeyh Üveys*. Haz. İrac Afşâr. Tahran: İntişârât-ı Sutûde.
- Ebu'l-Kasım Abdullah b. Muhammed Kâşânî. 1391 h.ş. *Târîh-i Ülcâyâtü*. Haz. Mehîn Hanbelî. Tahran: İntişârât-ı 'İlmî ve Ferhengî.
- Fasîh-i Hâfî. 1386 h.ş. *Mucmel-i Fasîhî*, Haz. Muhsin Nâcî Nasırâbâdî. Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- Gıyâseddîn b. Hümâmüddin el-Hüseynî Hândmîr. 1380 h.ş. *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*. Haz. Muhammed Debîrsiyâkî. Tahran: İntişârât-ı Hayyâm.
- Hâfız-ı Ebrû. 1317 h.ş. *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*. Haz. Hânâbâ Beyânî. Tahran: Şirket-i Tezâmünî-yi İlmî.
- Hâfız-ı Ebrû. 1395 h.ş. *Zübdetü't-Tevârih*. Haz. Seyyîd Kemâl Hâc Seyyîd Cevâdî. Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- Howorth, Henry H. 1970. *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century, Part III, The Mongols of Persia*. Taipei: Ch'eng Wen Publishing Company.
- Hûrşâh b. Kubâd el-Hüseynî. *Hülasatü't-Tevârih*. Kütübhâne-i Meclis-i Şûrây-ı İslamî, No. 5239.
- İkbal, Abbas. 1388 h.ş. *Târîh-i Moğol ez Hamle-yi Çengîz tâ Teşkil-i Devlet-i Tîmûrî*. Tahran: İntişârât-ı Emîr Kebîr.
- Kemâleddîn 'Abdürrezzâk Semerkandî. 1372 h.ş. *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*. Haz. Abdülhüseyn Nevâî. Tahran: Pejûhişgâh-ı 'Ulûm-ı İnsânî ve Mutâ'alat-Ferhengî.
- Macit, Ensar. 2019. "Celâyirli'lerde Kadın ve Siyaset". *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 11: 11-36.
- Melville, Charles. 1994. "Delşad Kâtün", ss. 255 içinde *Encyclopaedia Iranica*. C. 7. London: Routledge and Kegan Paul.
- Milâni, Hüseyin Peyrovi. 1971. "Ebû Said Bahadır Han (1316-1335)". Doktora Tezi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara.
- Mu'ineddîn Natanzî. 1383 h.ş. *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'îmî*, Haz. Pervîn İstiharî. Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- Mu'izzu'l-Ensâb fî Şeceretü'l-Ensâb-ı Selatin-i Moğol*. Bibliotheque Nationale Paris. Persian 67.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî. 2021. *Mecma'u'l-Ensâb*. Çev. Fahri Unan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmud Mîrhând. 1385 h.ş. *Târîh-i Ravzatu's-Safâ fî Sîretü'l-Enbiyâ ve'l-Mülük ve'l-Hulefâ*. Haz. Cemşîd Kiyânfer. Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- Mütercim Asım Efendi. 2022. *Burhân-ı Katı*. Çev. Mürsel Öztürk ve Derya Örs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Özen, Firdevs. 2022. *İlhanlı Devleti'nin Dağılışı ve Halefi Olan Devletler (1335-1350)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Özen, Firdevs. 2023. "Emîr Çoban'ın Ebû Saîd Bahâdır Han Üzerindeki Egemenlik Döneminin Sona Eriş Süreci". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5/10: 523-536.
- Reşîdüddin Fazlullah. 2013. *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*. (Çev. İsmail Aka vd.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Reşîdüddîn Fazlûllâh. *Neseb-nâme-i Mülük (Şuâb-ı Pencgane)*, Topkapı Sarayı Müzesi. III. Ahmed Kitaplığı. No. 2937.
- Selaheddîn Halil b. Aybek el-Safedî. 1998. *A'yânü'l-'asr ve a'vânü'n-nasır*. Haz. Ali Ebu Zeyd vd. Dımaşk: Dâru'l-Fikr.
- Selmân-ı Sâvecî. 1371 h.ş. *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî*. Haz. Ahmed Keremî, Tahran: Neşriyât-ı Mâ.
- Tuysuz, Cem. 2021. "İlhanlı Devleti Tarihinde Bağdad Hatun (Hayatı ve Siyasi Yaşama Etkileri)". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 72: 265-276.
- Tuysuz, Ş. Cem. 2004. "İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduklar)". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Wing, Patrick. 2016. *The Jalayirids Dynastic State Formation in the Mongol Middle East*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Yahya b. 'Abdullatîf Kazvînî. 1386 h.ş. *Lübbü't-Tevârih*, Haz. Mîr Hâşim Muhaddis. Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî.
- Yılmaz, Bülent. 2002. "Celayirliler Kabile Devlet". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Zeyneddin b. Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî. 1372 h.ş. *Zeyl-i Târîh-i Güzîde*, Haz. İrac Afşâr, Tahran: İntişârât-ı Edebî ve Târîhî Mevkûfât-ı Doktor Mahmûd Afşâr-ı Yezdî.

